

TÓKÉCZKI LÁSZLÓ

Nemzetkarakterológia avagy közösségi (etnikai) presztízsek

A különböző etnikai/kulturális közösségeknek kezdettől fogva volt önképük (pozitív) és „másképük” (általában inkább negatív). Ezek a már törzsiség szintjén is működő s az egymás közötti egyéni (!) és közösségi kapcsolatok, viselkedést meghatározó *értékelési struktúrák* persze sokat változtak a történelemben – legtöbbször népmozgások és (politikai) erőviszonyváltozások nyomán. A presztízsképek mindig tartalmaztak reális tapasztalati elemeket és pszichikus szükségletekből fakadó „ráfogásokat”. A presztízsek „létráját” általában az életvitelre (rendre, esztétikára stb.), a munkára, a bátorságra/hősiességre és kitartásra, teljesítményekre, „értelmességre” stb. vonatkozó ítéletekből „szerkesztették össze”. Nagyon érdekes ezért a szomszéd népek másokra vonatkozó képének összehasonlítása.

A valóságban persze minden közösség rétegzett, az azonos társadalmi „szinteken” sok a konvergencia, főleg a „globalizálódó” új korokban, de a közösségi öntudat szükségképpen homogenizál is, így szívós pszichés attitűdök jönnek létre. Különösen így van ez etnikailag-vallásilag nagyon kevert területeken, ahol az önellátó agrárvilágok adott esetben falvanként, sőt néha azon belül konzerváltak közösségi véleményeket. A közösségek presztízisére oly nagy a lélektani-emberi szükséglet, hogy a modern világ sem tudott a klisékről (elő)ítéletekről s a másokkal kapcsolatos vélekedésekről lemondani. Ezek állandóan – noha sokszor változva, sőt manipulálva – újratermelődnek. Nyugodtan állíthatjuk tehát azt, hogy nincs öntudat, önbecsülés történelmileg alakuló más közösségeket értékelő struktúrák nélkül.

* * *

A magyarok és szomszédaiak értékelési struktúráit az a tény határozta meg döntően, hogy a Kárpát-medencét a magyarok által létrehozott államiság politikai-kulturális és mentális létezése ezer évig – még létszámbeli magyar etnikai kisebbségben is – *dominálta*. Mindössze a horvátok és a németek (különféle csoportjai) voltak többé-kevésbé egyenjogú és egyenrangú szomszédai, társai a magyaroknak. A többi nép „elit” elemei folytonosan beolvadtak a magyarságba, s így – bár a nemzetközi latin nyelv hivatalossága tompította a magyar dominanciát – a nem magyar néptömegek és a teljes társadalmi struktúrájú magyarok *megítélési látószögei igen erősen eltértek egymástól*. A magyar közösség „mértékadó” képviselői máshonnan és máshogyan látták a világot, mint a többnyire folklorisztikus szinten élő többi nép.

A szociális pozíció túl itt nagyon erős befolyása volt a vallásnak/felekezetnek és a más népekkel kiépült s működő kulturális-oktatási kapcsolatoknak. Az utóbbiaknak – a magyar-nyugati egyetemi hálózatnak – olyan erős „pozicionálási” súlyuk volt, hogy még a tanult embereken/értelmiségen belül is szintet képezett a (domidocustusok, hazai képzettségűek „lentebb” vannak!)

Az tehát, hogy a magyar – gyűlölködő szomszédainknál máig – „úri” népnek számított, a különböző társadalmi szintek eltérő etnikai „betöltése” okozta. Az agrártársadalmak jórészt katonai/nemesi származású elitjének egyébként is eleve a nem harcoló job-

bágyi-paraszti tömeg fölött volt a presztízse. Jó ideig ez az egyébként gazdag és nagy biztonságú, többnyire német városi polgárookra is vonatkozott, akik jórészt pénzben gondolkodtak. Az ő presztízsiük majd a nyugati polgárosodás eredményeinek elismerésével növekszik csak meg.

A magyarság önképében a hazát foglaló (uraló), majd azt súlyos áldozatok árán is fenntartó, megvédő nép/nemzet volt alapvető. Ebben a történelemben a másféle (itt talált vagy később bevándorolt és be nem olvadt) népelemeknek csak alárendelt szerep juthatott. Nem tagadták azonban létüket, s a feudalizmus általános szellemének megfelelően nem próbálták őket „elnyomni” vagy magyarosítani. Sokan közülük ennek ellenére *spontán* nyelvet váltottak egészen a XVIII. század özönvízszerű idegen bevándorlásáig, majd ismét a XIX. századi polgárosodásban, városiasodásban.

Ha konkrétan nézzük meg a magyar és nem magyar népek egymást értékelő struktúráit, érdekes eltéréseket találunk a már említett horvát és német viszonylaton túl is.

A magyar–horvát kapcsolat évszázadokon át tulajdonképpen egyenrangú megbecsülésén alapuló, zökkenőmentes viszony. Egyedül a protestantizmus ügye „zavarja” a horvátokat, akik a protestánsok egyenjogúságát nem akarják elismerni. A balkáni szláv ébredésekben „úri népként” fellépő horvátok nem értették meg a magyar „szövetség” létfontosságú következményeit, belementek egy hamis „balkáni demokratizmusba”, amely évtizedes nemzeti nyomorúságot hozott nekik. De a történelmi igazság is sokat szenvedett attól, hogy a horvátok tévesen interpretálták létezésük valóságát.

A magyar–német viszony – az erdélyi szászokat leszámítva – az erős német lokálpatriotizmusnak megfelelően sokféle. A XVIII. századig még az erdélyi szászok számára is természetes a kétnyelvűség. Ezt a világot a polgárosodás és városiasodás teljesen felborítja, erős magyarosodás indult el, de a „birodalmi nyelv célszerű haszna” sokáig hat a német érdekében. A németek és magyarok folyamatos és nagyszámú vegyes házasságai a kölcsönös egyeztetést bizonyítják. Sokáig a nagy létszámú németekkel szemben a magyarság „kurucosan”, vagyis harcosan védekezik. Az érdekközösség, a németek többségének jómódja s az apolitikus mentalitása azonban az I. világháború végéig folyamatosan „magyar győzelmeket” hoz leginkább a nagyvárosokban. Az erdélyi szászok egy részének buta magyarellenessége sokat zavart a két nép általánosan jó viszonyán. De talán elég egy tényszerű megállapítás itt: az erdélyi szászok 800 évig – sok baj és viszontagság ellenére – meg tudtak maradni a történelmi Magyarországon. S aztán 80 év alatt eltűntek Romániából!

Sok magyar számára a magyar–szerb viszony ma kevésbé éles, mint – mondjuk – a román és szlovák ügyek. Pedig történelmileg ez óriási tévedés. A történelmi ország magyarságának ugyanis legnagyobb pusztítója a rácság (szerbség) volt, sokáig török szolgálatban mint martalóc, majd mint a Habsburg-hatalom kétszínű elkötelezettjei. A részletek kibontatlansága helyett elég csak felsorolnunk a *török utáni* véres („etnikai tisztogatás”) eseményeket: II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, 1848–49, Délvidék, 1944–45. A szerbek katonakerényeit a magyar politikai elit mindvégig elismerte, de „polgári teljesítményeit” nem értékelte (kereskedés), hiszen ők nagyrészt a nagyra becsült svábsághoz viszonyultak. A szerbek magyarsággal szembeni ellenségessége 1848–49-ben mindenki számára evidencia lett, s a két nép egymástól szinte elzárva élt! A balkáni szerb és nyugati magyar/német modell tragikus viszonylatait leginkább a szerb–horvát viszony „szlavizmusának” távollatlansága mutatja. Egy öntörvényű, vitéz katonanép (igen erős orosz vallási kötődéssel) s a jogkövetésre épülő magyar–német kispolgári mentalitás között – sajnos, úgy tűnik – nincs, nem nagyon lehet bé-

ke. A balkáni rác modellt ma ugyanis sok százezres tudatos északi telepítés teszi uralkodóvá. (Az már más kérdés, hogy ezzel a szerbek számára tragikus „déli albán effektus” keletkezik!). A szerb öntudat máig nem volt képes „iszlám” fertőzöttségével(=kiirtás) szembenézni. Sem a németek kiirtását, sem a magyarok (horvátok, szlovének, bosnyákok) megtizedelését máig *nem tartják bűnnek*. Az 1944-45-ös szerb tömeggyilkosságok örökösei *legitim hazának tartják a tömegsírok térségét!*

A magyar-román viszonyoknak és egymást értékelésnek – Erdély miatt – a legismertebb a története és mai helyzete. A románság balkáni világa, orthodox vallásuk ellenére, teljesen más, mint a szerbeké – bár az „eredmény” nagyrészt ugyanaz. A román nem katonanép, bár az oszmán török viszonylatban kezdetben ők is vitézül harcoltak. A románság sokáig igazi „pária-nép”, kiszolgáltatva mindenféle „uraknak” (kunok, törökök, görögök), s így a *túlélés igazi mestere*. Mindenki szívesen telepítette őket *békés igénytelenségük* miatt. A románság abszolút kötődésű orthodoxiája abszolút engedelmességű hierarchikussággal párosult a modern korig, amikor „rávezették” őket többségre jutott „abszolút jogosultságaikra”. A „puliszka nem robban” ugyan, de a románság nagy részét nemzeti-vallási alapon *igen alacsony szintű zsigeri idegenellenes kurzusra lehet vezetni*. A románságnak van ugyan egy zömében idegen eredetű európai szintű kulturális elite s a görög katolikus – jórészt megsemmisült – európai kapcsolata, de a népet csak napjainkban „fertőzte” meg a primitív materializmus (kivándorlás). Az erdélyi és magyarországi románság úgy élt évszázadokig regáti testvéreinél sokkal magasabb szinten, hogy létének jogi-gazdasági-politikai valódi alapjait igazán felfogta volna. *Azok idegenek voltak*, ahogyan hordozóik és megteremtőik (magyarok és németek) is! A román népi világ példátlan mértékben nem tanult idegen nyelveket sem, s orthodoxiája nem igényelte még a teológiát sem (azt világi értelmiségiek fogják majd később művelni!). Itt téved nagyot a római katolikus egyház, amikor a katolikus magyar csángók elrománosodásától missziós katolikus egyházban reménykedik.

A magyar-román viszonylatokban elképesztően mély világnézeti-mentális-életvitelbeli különbségek hatnak máig. S bár a kommunizmus által zömében kipusztított egykori román elit helyére napjainkban új európai színezetű elit (bizánci stílus) lép, a románság sziklaszilárdan áll az orthodoxia nyugati peremén – az elit mindig célszerűségi módon vezeti engedelmes népet! A román-magyar világ találkozásánál tényleg két világ találkozik.

Ebben a világban a „kelet” által „leszorított” magyarság önvédelme ugyanúgy, ahogyan évszázadokon át csak a tudatos elzárkózás lehet. Az, amit más oldalról önmegőrzésnek nevezhetünk. A románság által felkínált „integráció” nem sok eredményt hozó útja az RMDSZ útja. Balkáni magyarrá válni nem alternatíva. Ha az EU-nak van értelme, akkor ennek elkerülésében van a romániai magyarság számára. Ezek a mondatok nem „lenézést” jelentenek, hanem annak leszögezését – úgy tűnik –, hogy vannak nem keverhető életformák és világok!

A magyar-szlovák egymást értékelő struktúrák napjaink friss szlovák nacionalizmusa miatt előtérben állnak. Itt egy Európában ritka helyzet állt elő a XIX. században. A Magyar Királyságban ugyanis évszázadok határt húzó, elkülönítő következményeként a felsőmagyarországi szláv népesség sok helyről idejövő tömegének bázisán megszületett egy sokáig nem létező szláv nép. Egy olyan nemzeti közösség, amelynek egyszerre nincs és mégis van múltja, csak hogy ez nem felel meg a mai „európai normáknak”. Szlovák nemzet és „nemzeti terület” ma van, de mindez csak 1920 óta egyértelmű. A felvidéki szlávok ugyanis a németek és magyarok „árnyékában” évszázadokig egy sajátos „folklorisztikus”-nyelvi jelenség. Elitje

– ha nem olvadt be a magyarságban – általában cseh eredetű, míg a „nép” engedelmes „helyi tömeg” – igen eltérő lokális nyelvjárással.

A magyar állam közigazgatási és egyházi szervezetében a felemelkedőiben állandóan magyarosodó (és részben németesedő) szláv nép tényleg államalkotó tényező, de nem a „maga” jogán. Nekik stabil helyük volt, mint „népnek”, de mint „nemzetnek” (etnikai jogon szereplőnek) nem. Sem a katolikus, sem a későbbi evangélikus egyházi struktúrákat nem ők dominálták, noha fiaik mindkettőben nagy szerepet játszottak. A szlovákság megszületése – bár ez kemény ítélet – nem önmagának, hanem az európai nagyhatalmi átalakulásnak köszönhető. Még nem éppen önzetlen barátai, a csehek sem tartották őket önálló nemzeti közösségnek!

A szlovák öntudat ezért zavaros és lehatárolatlan. Nagyrészt magyarelles negatívizmokban él. Önképe naiv, szinte népmesei jámborságokon nyugszik. Magukat magyar elnyomottaknak tudják, de a közös történelem értékeit kizárólag maguknak tulajdonítják. Az ilyen típusú „modern” nemzetépítésnek azonban szinte mindenben ellentmond a történelmi valóság! A mai szlovák nemzeti elitnek tudomásul kellene vennie, hogy nemzete másként született, mint az Európában szokásos volt, s ezentúl azt is, hogy a trianoni szerződés diktátumai olyan területeket is adtak nekik, amelyekhez zömében soha semmi közük nem volt etnikailag! Egy nemzeti öntudatot nem lehet hazugságokra és kényszeres értelmezésekre építeni. Pozsony vagy Kassa (sőt még Nyitra is!) csak 1920 után lett a szlovák történelem része, s ezen nem tud változtatni semmiféle modern szlovák nemzeti „történettudomány”. De ugyanez vonatkozik a felsőmagyarországi politikai-kulturális szereplők zömére is! A magyar–szlovák viszony egy egyenlőtlen kölcsönhatású együttélés volt 1920-ig, amely – leszámítva egy-két dualizmuskori magyar politikai hatalmi döntést – spontán módon alakult. (Sok helyen például erős tótosodás zajlott a „magyar uralom” idején, például Ósva-vidék és Verebély-Zsitava-vidék.)

A szlovákság presztízsét nem az „elnyomás” határozta meg, hanem egy történetileg kialakult hátrányos helyzet, amely egyébként rögtön folytatódott a csehekkel szemben is! Nem kétséges az, hogy nehéz tudomásul venni kedvezőtlen, de megváltoztathatatlan tényeket. Ebben nem segítenek a régi hazug, baloldali „humanista” lózungok sem. Mert az, hogy a tót nép/nemzet ugyanúgy Isten teremő gondolata, mint a magyar vagy bármely más nép, nem változtatja meg a múltat. (Vannak persze máshol is hasonló helyzetek: angol–ír, lengyel–litván stb.). A szlovákságnak meg kellene elégednie azzal, hogy a XX–XXI. századra sikeres etnikai/nemzeti közösséggé lett, de utólag sikeres múltat teremteni: tragikomikus! Ezzel – sajnos – igazolják magyar szomszédai őket lebecsülő régi kliséit!

Az ember nem tagadhatja meg szüleit, csak azért, mert elégedetlen velük! Ahogyan persze nem tesz egy népet kiválóná elődeinek érdeme jelen hitványsága esetén!

A magyar–szlovák viszony (mint ahogyan a szerb–horvát viszony is) tanulságosan mutatja a közösségek mélyeséges igényét az identitás történelmi dimenzióira. Ilyenkor derül ki az, hogy a nyugati „haladó” értelmiségiek „nemzeti konstrukció” elméletei milyen felszínesek. Az önazonosság közösségi gyökerei tehát nem modern jelenségek, hanem rendkívül régiek. (Német–cseh, német–lengyel vagy éppen lengyel–oroszlátban például már tengernyi vér folyt a modern nemzetek létrejötte előtt is!). A történelemben kialakult és lezárult események, dolgok újraértelmezése pedig értelmetlen, mert itt lehetetlen valamiféle „közmegegyezés”. Kezdhetünk viszont új viszonyt,

de a múltat nem zárhatjuk ki csak akkor, ha valaki valamiféle egyetemleges egysíkúsdásban, jelendimenzionálásban reménykedik.

A múlt az emberi lét egyik konstitutív dimenziója, nem változtatható „gyökérzet”. Így például a magyar–szlovák viszonylatban viszont a közelmúlt óriási változásokat hozott, s ennek erősen érezhető következményei vannak a két nép felföldi tagjai között.

Még a magyar–ruszin kapcsolatokról kell írni röviden, amelyben a történelem konkrét és spontán konstituáló hatása még evidensebb. A ruszinság a nagy keleti szláv tömeg töredékeként került a Kárpát-medencébe, őket valóban a magyar állam s az itt is mesterségesen létrehozott görög katolikus egyház teszi külön néppé. Olyanná azonban, amely nép természetesnek tartja a magyar vezetést, amely mellett hűségesen ki is tart mindvégig. Ezt a sajátos helyzetet jelzi az is, hogy náluk már nemcsak a(z papi) elit, hanem a tömeg is viszonylag gyorsan magyarosodik. A II. világháború utáni ukránosítás és oroszosítás (a görög katolikus egyház felszámolása) e korábban saját útját járó népet megbénította, s mára egy nagy területű ország jellegtelen peremvidékévé degradálta. Egyébként a ruszinságot a magát később elnyomottnak deklaráló szlovákság is sikeresen „örölte” 1920 előtt a nyelvi közelséget kihasználva, s azt a tényt élvezve, hogy az akkori magyar elit lokálisan inkább egy gyakorlatias tót nyelvet beszélt ruszin közegben is!

* * *

Több mint másfél százada a Kárpát-medencére vonatkozólag kialakult egy „demokratikus” nyugati értelmiségi értelmetlenség. Olyan racionalista egyenlőségi eszmekör volt ez, amely – minden tapasztalat ellenére – hitt az egyéni és közösségi létezés (utópikus) harmonizálhatóságában. Aztán a valóságban ezen eszmék uralomra kerülve 1920 után szimpla erőszakot alkalmaztak mind szociális, mind etnikai viszonylatokban. Ennek a tudatos, racionalista rombolásnak elvileg az „igazság”, a valóságban mindig az elitcserés, hatalmi váltás volt a célja. 1920 után a Kárpát-medence új államok közé került területein a magyarság (németiség, zsidóság) szimpla hatalmi erőszak tárgya lett. S a történeti hazugságok kötelező gondolkodási etalonokká lettek.

A magyar (és más) elitet egyszerűen nagyobbreszt elűzték – ezt 1945 után 1990-ig teljesen befejezték német és zsidó viszonylatban Jugoszláviában, Romániában és Szlovákiában is! –, a magyar nemzeti közösségeket lefejezték, és egy jobbara kollaboráns elitet raktak a megmaradt közösség fölé. A magyarság jobbágyi/szolga/alacsony státusú nép lett „egyszerű” közigazgatási alapon, egy csak részben az ő érdekét szolgáló intézményrendszer/sajtó alkalmazásával is. A magyarság valódi önvédelme a lefokozódás/bezárkózás világa lett az egykori közösségi európai fölény szinte teljes elzáródásával. S a magyar organikus viszonylatok helyett gyökértelen újsütetű sovinszta elitek „európaisága” kezdett uralkodni. Jellemzően ezek nem értékelvűek, hanem technikai-technológiai jellegűek.

Mára már jórészt degradálódott a határon túli magyarság. De jól jegyezzük meg, hogy ez nem jelentette az egykori nemzetiségi elitek „európai” színvonalát. Ők egyszerűen beleülhettek a vezető pozíciókba, elűzve régi birtokosaikat. Mit is jelenthetett itt a szerb/rác vagy román/oláh „elit” európai teljesítménye. Ennek politikatörténeti valósága ma már senki számára nem kétséges. Szimpla erőszak. De a cseh „demokrácia” sem volt képes a szlovákokat *asszimilálni*, a cseh és szlovák viszony kérdése mindig hatalmi kérdés maradt, hiszen a kis nyelvi különbség mellett más volt a történelmi mentalitás és világnézet. Az autoriter jellegű „tömegdemokráciában” persze megszűnnek lassan s csak

törmelékei maradnak a spontán társadalmi-történelmi folyamatok. Az egy nyelvűsítést egyben a hatalomhoz igazodás kíséri – a másféleség értéke a peremre szorul. Ilyenkor kezd uralogni a visszavetítéses történelemszemlélet. Az a tételezés, hogy mindenki mindenkor ugyanazt csinálta.

A fiatalokat tejesen kiforgatja a modern, nem egyenlő hatalmi/nyelvi helyzet. A *kisebbségek leértékelődését* nem tudja az egyébként sem ismert múlt valósága ellensúlyozni! Hogy mi volt, s hogy mi értékes, azt a hivatalosság (és a hivatalos nyelv!) mondja meg. Az öntudatos egyén és család és kisközösség *zárvánnyá* válik! Értelmetlenül felvetődik itt mindig a „korszerűség”/”modernség” kérdése, amelynek *egy identitásban valójában nincs relevanciája*. Egy önértelmezésnek/identitásnak ugyanis nem a „modernség” s annak mértékei adják a gyökérzetét és alapjait! Sőt, az identitás és presztízs előnyökkel vagy profittal, vagy korszerűséggel sem függ össze. Az identitás és presztízs ugyanis egy nem racionális *társadalmi tőke*, amelyet hordoz valaki, mint egy családi adottságot.

A nemzetkaraktert persze egyenlőtlenül befolyásolták ilyen-olyan hagyományok. A „felső osztályok” sokkal jobban látható befolyása egyértelmű, de egy nép/nemzet történelmi „homogenizációja” valóságos folyamat volt. A Kárpát-medence egyenlőtlen időben nemzeti homogenizációja után a modern etnokrata államok erőszakos kisebbségi politikája felforgatott minden szervességet. A mai kisebbségi beolvadások nem a felemelkedés minőségi viszonylataiban realizálódnak, mint régen, hanem zömében megalkuvásos egyéni öntudatlanságban. Ezért sincs igazán értékelés rendszerhez kötött asszimiláció ma, pusztán (egyéni) előnyszerzési motiváció.

Az organikus etnikai közösségek helyére lépett etnokratikus állami struktúrák ma már nem követelnek meg bonyolult értékelvi azonosulásokat, elég egy „népszámlálási nyilatkozat”, a következmények „ráérnek”. Az individualizmus miatt egyébként sincs már zárt (nemzeti) értékvilág, sőt bizonyos „felső” körökben globális „életjegyek” kötelezők. Az viszont már egy más kérdés, hogy a valóságban a társadalmi többség nem tud élni bizonyos öröklött rend és értékvilág nélkül, s amíg ezek vannak, addig van presztízsletra, van egymást általában „alásoroló” mentalitás is.

A magyarság a Kárpát-medencében a legsúlyosabb veszteségeket szenvedte el az elmúlt száz évben. Bizonyos belső magyarországi csoportok szembefordultak a magyar népi/nemzeti öntudattal, s hamis internacionalista/kozmpolita viselkedésmódokat/tartalmakat *kényszerítettek* népükre. Nem csoda hát, ha a magyarság igen elgyengült, bizonyos tekintetekben megbetegedett. Túl az Európában máshol is megjelent mértékeken. Ideje gyógyulni s lelki/értékelési struktúráinkat, tartalmainkat tudatosítani.

TÖKÉCZKI LÁSZLÓ (1951) történész. Az ELTE tanára, a *Valóság* című folyóirat főszerkesztője, a *Hitel* szerkesztője.